

**Gheorghe Șincai primul întemnițat de seamă al neamului
în prinsoarea Aiudului**

*Dr. IOAN RANCA
Târgu-Mureș*

Mureșenii s-au interesat de timpuriu de biografia și, cu atât mai mult, de episoadele negre – și au fost câteva – din viața fiului deși adoptiv, dar legat cu atât mai mult trup și suflet de ținutul lor, de pe Câmpia Transilvaniei, Gheorghe Șincai.⁴⁶ Fie și pentru nedreptățile la care a fost supus de către puterea laică, nu arareori într-o jenantă asociere cu ierarhia bisericească nerecunoscătoare a meritelor lui. Sau poate tocmai din invidia care a măcinat atâtea caractere, deformându-le.

Fiindcă, dovedindu-se a fi formator de caractere, ctitor de cultură și de istoriografie românească, bursier episcopal al Cetății Eterne, director apoi al Școlilor Naționale și, nu în ultimul rând, cel mai fecund analist român de istorie central-est europeană cum s-a definit desigur indirect însuși intitulându-și și astfel *Cronica românilor și a mai multor neamuri*, tenacitatea caracterului și firea-i sinceră și francă „*nededat cu pârâcioasa de mult îndătinată la noi târguială,*” nu arareori incisiv și „*neprieten minciunii,*” n-a scăpat tocmai din acest motiv de o dezonorantă, chiar dacă nu de lungă durată, dar dezolantă totuși întemnițare în devenita apoi închisoare de tristă faimă până nu de mult de la Aiud. N-a scăpat, fiindcă un atare caracter – socotit de unii controversat – de fier, am putea zice, nu putea să nu devină incomod, nu numai arhierului său – episcopul – și el cândva, pentru puțin timp, târgumureșean, Ioan Bob, superiorul lui direct, dar mai puțin școlit și, mai puțin umblat prin Europa vremii lor. Apoi înfăptuirile lui Șincai în anii directoratului școlar, responsabilitate nu îndeletnicire pornită tocmai în anul izbucnirii Răscoalei, azi tot mai mult socotind-o revoluție răsturnătoare de regim, cu un pronunțat caracter național, fondator a peste 300 de școli prin zone preponderent românești, luminătoarele minților odihnite ale fiilor unei iobăgimi milenare ce-și pretindea – cum s-a văzut – în timpul lui Horea – dreptul la viața națională în atmosfera de răzbușări propagată de un veritabil „*Restitutio in integrum*” al

⁴⁶ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, 1924 (extras).

regimului nobiliar, după abolirea regimului iosefin (1790) nu putea, când se căutau vinovații de „*răzmerița valahă*” să nu fie luat la ochi și arătat, ba chiar reclamat ca răzvrătitor dacă nu tocmai autor sau instigator al țăranimi „*boraiane*” răsculate. Cum mai arătam în 1967⁴⁷ nu-l putem într-o absolută pe Gheorghe Șincai, după zece ani de la răscoală, de afirmația potrivit căreia se putea înțelege că își asuma paternitatea, cel puțin morală, a inițierii răscoalei care, desigur a trebuit să fie pregătită îndelung și cu mai mulți ani în urmă și nu e cu totul exclus să fi fost și el implicat în pregătirea ei. Va fi zis, cândva, într-o împrejurare de care nu va fi dus cu siguranță lipsă, că „*Eu sunt capul (dux) conjurațiilor și autor al viitoarei rebeliuni.*” Va fi zis în mediul viciat al Blajului de atunci și îi va fi fost greu unui atare spirit justițiar, să pună „*buna pază gurii sale.*” Apoi faptul că raporturile lui cu camarila ierarhului său au devenit abrazive datorită spiritului lui contestatar, cu tendințe agravante, lasă deschisă supoziția sesizării autorității comitatului în persoana vicecomitelui Gyujto Sándor care-l dușmănea, nu mai puțin apoi de către însuși ierarhul blăjean. Trei puteau fi capetele de acuzare ale dușmanilor lui, învinuiri care-l făceau greu de suportat în Blajul bobian quasi corupt al epocii postrevoluționare a „*restituțiilor*” și a răzbunărilor căutate cu orice preț atunci.

Prima, este gradul avansat de degradare a raporturilor cu ierarhul sau și cu camarila acestuia, care prinzând gustul înavușirii sub înaltă protecție, l-a dezavuat pe directorul școlar pentru ochiul său penetrant și veșnic suspicios, care nu trebuia să vadă prea multe.

Secunda, nu putea fi alta decât zelul socotit exagerat și din acest motiv periculos regimului nobiliar, al înmulțirii prea vertiginoase a școlilor naționale românești, regim care n-avea nevoie de români școliți care nu-i puteau, nici într-un chip, fi folositori ca romani.

Și în fine, cea de a treia era căutarea în urma abolirii regimului iosefin, a vinovaților de răscoala valahă care a deschis drum răsturnărilor vechiului regim luminând pentru românii majoritari calea revendicărilor nu numai sociale ci, mai ales politice, naționale și tocmai de aceea periculoase.

Să nu uităm că represiunea nu era numai împotriva lui Șincai, ci și asupra oricărei mișcări de ieșire din front, fie ea condusă de un Martinovici, fie oricare din fiii naționalităților pornite spre nesupunere și emancipare. Iar școlile lui Șincai tocmai de aceasta erau suspectate că urmăreau. Și tot în același context, dar cu aspecte agravante au fost interpretate afirmațiile lui Șincai că va porni el altă răscoală, despre care în realitate chiar se vorbea fiindcă gândul de abolire a iobăgiei, cuprins în programul lui Horea eșuase fiind curmat nu de nobilimea

⁴⁷ Ioan Ranca, *Gheorghe Șincai în anii reacțiunii absolutiste* (1791-1799). În jurul unui proces de tutelă în

ungurească ce putea ușor fi adusă la tăcere de către mulțimea iobăgimii române transilvănene – cum se zvonise – ci de perfidia armistițiilor cu armata imperială.

Toate acesta la un loc cu greu puteau fi încredințate unui singur individ de aceea și oamenii comitatului Alba de Jos, însuși vicecomitele, executivul am zice noi azi, s-a bucurat când a fost rugat să intervină în cazul Șincai. Sosit în grabă la Blaj, Gyujto Sándor, a început anchetarea „rebelului,” inclusiv prin bătaie aplicată unui intelectual de vârf al națiunii române și ea la rându-i socotită și incriminată ca „rebelă.” *Benignum Examen* al Mariei Tereza adică *ancheta fără tortură* a fost făcută în acest caz uitată fiindcă Gyujto vicecomitele, în spiritul prevederilor ei, nu putea bate dacă i s-ar fi conformat nici măcar pe un iobag darămite pe nobilul Gheorghe Șincai de Șinca.

Istoria primului secol al „prinsorii” din Aiud, ea însăși creație a regimului terezian, nu cunoaște un încarcerat „locatar” al ei, mai însemnat decât Gheorghe Șincai. Încercările noastre de a cerceta istoricul „Zărcii,” se pare prima zidire din secolul al XVIII-lea de acolo, n-au dus la rezultat fiindcă inițiativele de această natură în anii '60 ai secolului trecut erau nu numai interzise, ci chiar pedepsite. De aceea, din experiența arhivistică de o viață socotim că numai în Arhivele vieneze de război s-ar putea investiga perioada detențiilor dintre circa 1760-1918, când „Zarca” din Aiud a pus capăt libertății și adesea vieții multora dintre fiii neamului ce aspirau la mai binele națiunii pentru mai răul căreia a fost gândită.

Incontestabil că această perioadă neagră din biografia șincaiană n-a putut fi decât stimulativă pentru creația sa, mai ales pentru opera lui capitală *Istoria românilor și a mai multor neamuri*, pe care însuși poporul român o aștepta de mult cu ardoare și nedisimulat interes.

Gheorghe Șincai – The First Outstanding Prisoner at Aiud Prison

Abstract

It is well known that Șincai – because of his intellectual opening and intelligence – became, short after his returning home from studies, pretty uncomfortable for Ion Bob, the bishop. He will formulate three charges against Șincai: degradation of their relation-ship; his desire and capacity to do something for his people; his declaration of being „*dux conjurationem*” transformed him into some kind of a scapegoat for social and cultural problems.